

בענין שנים שעשאוה וחי נושא את עצמו

א

ידוע שרש"י בונה עולמות במילים ספורות עד שהרבה מחידושי הנפלאים טמונים בפירושיו משום הקיצור שבהם, ואף הראשונים מאור עינינו לא תמיד שמו על לב מה שחידש והסביר לנו רש"י בפירושיו. דוגמא נפלא לזה היא שיטת רש"י בהבנת הפסוק של שנים שעשאוה.

בענין שנים שעשאוה אנחנו סוברים כ"י יהודה! שאם שניהם יכולים או פטורים, אבל אם אינם יכולים או חייבים. והגמ' מפרש שזה יכול זה אינו יכול חייב, ויתבאר בסמוך בע"ה. הפ"י הפשוט ורגיל בפסוק של שנים שעשאוה הוא שבי' שעשו כל אחד עשה רק חצי מלאכה (לדעת ר' יהודה). כן מפרש הרמב"ם: "כל מלאכה שהיחיד יכול לעשות אותה לבדו ועשו אותה שנים בשותפות בין שעשה זה מקצתה וזה מקצתה כגון שעקר זה החפץ מרשות זה והניחו השני ברשות אחרת בין שעשו אותה שניהם כאחד מחלה ועד סוף כגון שאחוז שניהם בקולמוס וכתבו או אחוזו ככר הוציאוהו מרשות לרשות הרי אלו פטורין".

ועל הדרך הזה מובן בפשטות שהיכא שיש צורך לשניהם לא אמרינן שכל אחד עשה חצי, אלא ששניהם עשו הכל (בשותפות). וכן כותב הרמב"ם: "ואם אין אחד מהן יכול לעשותה לבדו עד שיצטרפו כגון שנים שאחוזו קורה והוציאוהו לרשות הרבים הואיל ואין כח באחד מהן לעשותה לבדו ועשו אותה בשותפות מחחילה ועד סוף שניהן חייבין ושיעור אחד לשניהן". ומסקנת הגמ', ששיעור א' לשניהם, מובן היטב כיון שהמעשה מתייחס לכל א' וא' ח"פ.

כן הוא פשטות הסוגיא שלימדו דין שנים שעשאוה מענין עושה את כולה. וכן הבינו רוב הראשונים בסוגיא זו. ולכא' פלא מה שחק רש"י לפרש שהענין של שנים שעשאוה תלוי בענין כדרכו ושלא כדרכו, שפרש"י שזה יכול זה יכול אין דרכם לעשות בשותפות, משא"כ זא"י הוא"י.

שבת דחוי' מטעם פקו"ג, אבל ג"כ כחול לגבי פקו"ג. כלומר למעשה אין מחמתהמים בהצלת נפשות כדי לשמור שבת ויוצא שהוא כחול, ברם במקרים שלא יגרום שום הפסד ע"י מה שמתמהמה: מחפשים דרכים כדי לקיים שבת וגם פקו"ג כדאיחא ברמב"ם, שם, הלכה יא (אליבא דכ"ס"ט), "וכל שאפשר לשנות משנין בשעת הבאה כגון שהביא לה [ליולדת] חברהה כלי תלוי בשערה ואם א"א מביאה כדרכה".

ז. ולכן חכה הרמב"ם עד הלכה ג' — עד שתואר פרטי הדין של פקו"ג דחה שבת ואז רשם המקור וביאר גדר ההלכה באריכות מכיון שכל פרטי ההלכות הרשומות מגדירות הדין.

ח. עכשיו גם מובן מה שהרמב"ם פתח הפרק בלשון "דחוי' היא שבת אצל סכנת נפשות" ושנה מלשון הסוגיא, "מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת". לפי מסקנת הסוגיא והכנתו במצוה "וחי בהם", אין מצות הצלת נפשות דוחה שבת בלבד, אלא סכנת נפשות דוחה שבת שלא נגיע למצב שהחיים חסכן ע"י מצוה!

דלאו אורחיהו — שאע"פ שיכול מצטרף אחר עמו, זה כפסור היכול ויכול
 ה"פ ע"ד רש"י.

ולמסקנא (כלי שיטת רב חסדא) אין הא"י כלום דמסייע אין בו ממש,
 וא"כ הוא פסור שלא עשה כלום, ואין היכול פסור שא"ז בכלל שנים
 שעשאה ע"פ הלכה, ואף דבמציאות האי יכול מצטרף אחר עמו והיה אפשר
 לקרותו עושה באופן של לאו אורחיהו, לא אמרינן הכי, דאף שהגדרות של
 שנים שעשאה הוי ע"פ אורחיהו (כלי החילוק בין א"י ויכול וכי') מ"מ הוא
 פסור בפני"ע (ולא מטעם כלאחר יד) וחלוי באם נקראת יכול או אינו יכול
 ע"פ הלכה, דר"ק.

עכשיו מוכן הישב למה המעיס רש"י ענין לאו אורחיהו בשיטת רבי
 יהודה בסוגין, אף שאינו מפורש ופשוט כלל, שאך ורק ע"פ פ"י זה מוכן
 הסוגיא של זה יכול זה א"י כפשוטו (דהיינו כפרש"י ור"מ ב"ר יוסף).

ג

ע"ד זו שבארנו בפרש"י יש להבין גם סוגיא דחי נשוא את עצמו.¹⁴
 הגמ' א' שאף שדרך כלל אומר ר' נתן דחי נשוא את עצמו (והמוציא את
 החי פסור) בכפות מודה דחייב. ומקשה הגמ' מפרסאי (ש'רובכב' מעוטפ'ם
 כבגדים רחבים וגם הם עצמן מעונגים מהגז על הארץ¹⁵) שנחשבים
 ככפותים.

החוס' דנים בענין חי נשוא את עצמו, ואומרי'ם¹⁶: "חיסה לר"י למה
 פסור. דאי משום שהחי מיקל עצמו והלא אפילו במשא קל יותר חייב. ואי
 משום דשנים שעשאו פסורין הא הוי זה יכול זה א"י — שאין הנשוא יכול
 לישא עצמו בלא הנשוא והנשוא יש בו כח לנשוא אפילו היה מת. ואומר
 ר"י דממשכן גמרינן שלא היו נשואין דבר חי שהחששים והאילים היו
 הולכים בגליהם, והחלוקן מיד היו פוצעין אותו טרם ימות דכמה דאית ביה
 נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליציל ציבעיה".

מסכנת החוס' ברורה, אף דאין צריך דמיון גמור למשכן כתפצא
 שמוציאים, כאן שיש שינוי יסודי באופן המעשה של הוצאה (דבהוצאת
 המשכן אין הנושא משתתף במעשה הוצאה, וכאן הוא משתתף) לא ילפינן
 מהמשכן, ה"פ.

ב

בהמשך הסוגיא רוצה הגמ' לפרש ענין זה יכול זה אינו יכול חייב.
 הגמ' שואלת מי הוא החייב. רב חסדא מפרש: "זה שיכול, דאי זה שא"י
 מאי קא עביד". רב המנונא דוחה הכרעה זו בהצעה "דקא מסייע בהדיה".
 ורב חסדא דוחה דבריו ומפרש שמסייע אין בו ממש.

הראשונים¹⁷ התלבטו בדברי הה"א ושיטת רב המנונא, היתכן שהיכול —
 שעושה כמעט כל המלאכה — יהיה פסור, והאינו יכול — שרק מסייע קצת
 — יהיה חייב? ומתוך קושיא זו נחזקו לפרש שלא רצו לומר שהמסייע
 יהיה חייב אלא שטען רב המנונא (והה"א של הגמ') שאין טעם לחייב א'
 מהם יותר מן השני ויחייבו שניהם. דחוק פירושה מוכן מאלילי¹⁸.

הראשונים הביאו¹⁹ פירוש אחד מזור — דחוו אותו — בשם ר' משה
 ב"ר יוסף (רבו של הראב"ד ור"ה וכו'). רמב"י פ"י הסוגיא כפשוטה שלה"א
 ולרב המנונא באמת האינו יכול חייב והיכול פסור.

הביאו שפ"י הכי: "הי מינייהו מחייב אותו שיכול שהוא עושה עיקר
 המעשה, או אותו שאינו יכול שעושה בכל כחו ומחייבין ליה. ומדמי ליה
 לזה אינו יכול ולזה א"י, היכול לפסור מדמי ליה לזה יכול ולז". ופשיט
 רב חסדא זה שיכול חייב שהוא עיקר". וכמובן, פ"י זו תמה — ותמהו עליו
 הראשונים²⁰.

פירח פירוש זו של הר"מ ב"ר יוסף נפתח ע"י ההצעה שגם רש"י פ"י
 כפירוש. ולפלא שלא ראו הראשונים דבר זה. בפ"י למסייע אין בו ממש,
 כותב רש"י²¹: מי שאינו אלא מסייע בדבר ואם בא לעשותו לבדו אינו יכול
 אין בו ממש ולא חשיב מידו ולא מיפטר איך". זה ממש כדברי ר"מ ב"ר
 יוסף שלולי הסברא דמסייע אין בו ממש היינו פוטרים האידך (דהיינו
 היכול). אם כן אפשר להבין הסוגיא כפשוטה ע"ד רש"י ורמב"י, ושיטת
 רש"י מפרשת שיטת הרמב"י.

הה"א של הגמ' (ושיטת רב המנונא) סוברת שגם הא"י נחשב כעושה.
 וכיון שהוא אינו יכול הרי אורחיהו לצרף אחר עמו לעורר, והוי חייב כמו
 בזה אינו יכול זה א"י (דלא כשאר ראשונים שהטעם בוא"י הוא"י הוי
 משום שותפות וכאן לא שייך האי סברא), והיכול פסור כיון שעושה באופן

אמנם כ"ז ביכול ללכת ברגליו. אבל כפות שאינו יכול ללכת ברגליו, ה"ה הני פרסאי לה"א של הגמ', הרי הם בכלל אינו יכול. ולפיכך חייבים הנושאים אותם. כן הוא הצעת הסוגיא בפשטות ע"ד זו של רש"י, דוקא לשיטתו מוכן הכל כפשוטו בלא שום דוחק.

הערות

1. שבת (צב.).
2. שם.
3. ה"ל שבת (פ"א ה"טו').
4. שם (שם ה"טו').
5. שבת (צב.).
6. רמב"ן רשב"א יעוד בסוגין.
7. רש"י שבת (צב.) ד"ה ור' יהודה פוסק, ה"ה זה אינו יכול. ולהלן (קו): ד"ה ולא יכול וכו'.
8. שבת (צג.).
9. עי' חוסי' רמב"ן ר"ן לשם יעוד.
10. וגם פי' הרמב"ן וחוס' וגם פי' הרבש"א צ"ע וכמ"ל.
11. רמב"ן ורשב"א לשם יעוד.
12. שם.
13. פרש"י (צג.) ד"ה אין בו ממש. דו"ק היטב בדברים שם.
14. שבת (צד.).
15. רש"י (שם) ד"ה כמאן וכו'.
16. חוסי' (שם) ד"ה שוחי וכו'.
17. מובא בגר"ח על ה"ש"ס. ופי' הגר"א סולויצ'ק משיעורים שנגיד במס' שבת בשנת חשמ"ח, בישיבתו; ובשיחה פרטית בביהמ"ד.
18. ה"ל שבת (פ"א ה"טו').
19. חוסי' (צג.) ד"ה אמר מה. וכן הביא הרמב"ן יעוד, שקבלו דברי החוס' כיון שפי' רמב"ם וכו' הלא פרש"י בענין שנים שעשאוהו.

ואין מקום לדחוק המתמיה של הגר"ח ז"ל, שפי' ענין חי נישוא את עצמו ע"פ דעתו שהחילוק בין יכול לאינו יכול הוא דוקא בשנים שעשו ולא בעושה מקצת מלאכה, ופי' דכאן הוא עושה מקצת ולא שנים שעשו. ופי' הגר"א סולויצ'ק שליט"א דהיינו משום שהחיי הוא מהלך ע"פ הלכה הנושאת הוי נישוא וא"כ אינם עושים פעולה שווה ולפי' א"ז שנים שעשו.

וא"א לפרש כן, מכמה טעמים: א. הרמב"ם¹⁸ א' בפירוש (שלי' יהודה) שנים שעשו ועושה מקצת הוי חד פטור — ובשניהם חלוי ביכול ואינו יכול. ב. אף שא"ז שנים שעשו רגיל, דאי אינו עושה מקצת — אף אם יש לחלק בנינים כשיטת הגר"ח נגד הרמב"ם. שכל יחדו של עושה מקצתה היא מה שלא עשה הוא כל חלקי המלאכה וכאן דאי עשה (דאין הילך חלק מחיוב מלאכת העצאה) ויש לדון כאן אך ורק כאם החי נחשב שוחפו להיות שנים שעשו, ותו לא מיד.

אמנם, אף ששיטת חוסי' פשוטה מצד הסברא דפטור חי נישוא את עצמו, קשה היא בהבנת הסוגיא לענין כפות והוי פרסאי. לחוסי' דע"ג למה חשבו שהוי פרסאי הוי ככפות (אף לה"א של הגמ'). לכאור בפשטות א"א לומר שמתוך בגדיהם הרחבים והיותם מפונקים אינם מקילים את עצמם על הבהמות ואינם כחי לענין זה. דמין הפרסאים לכפות הווי לכאור דוקא במה ש"אינם יכולים" (לה"א של הגמ') ללכת ברגלים ובכך לנסוע בכך עצמם. ואם כן, לפי חוסי' לחי נישוא את עצמו, מה בין הפרסאים ושאר בע"ח?

אבל ע"ד רש"י (ומה שפירשונו בשיטתו) הענין והסוגיא מוכן היטב. הגדרת הבע"ח הנושאת כאינו יכול נכון דוקא לשיטת חוסי'. החוס' פ"טו' שכל שאינו יכול להוציא בעצמו בדרך זו שנושאת מקרי אינו יכול, דמה איכפת לנו כמו שאינו משתמש בו. ואם כן אדם בעל כח הנושאת דבר בעצבא קט' נקרא אינו יכול. הגדרה זו מסתבר ע"ד של רוב הראשונים ששנים שעשאוהו חלוי בכמה מן המלאכה עשה וכו'. אבל לפרש"י באמת מסתבר שחלוי בכח האדם, כיון שיסוד ההלכה היא אם אורחיה לצרף אחר עמו וכו'.

לשיטת רש"י, יש מקום להבין שהפטור של חי נישוא את עצמו הוי שנים שעשאוהו. ולשיטת רש"י יתכן שנקרא נישוא בע"ח זה יכול וזה יכול כיון שכל א' וא' יכול להעביר מרשות לרשות. הנושאת יכול להעבירו אף בלא עזרתו, וחיי הנושאת היה יכול ללכת. ואף על פי שבדרך זו (כל' בלא הליכה) אינו יכול — לרש"י נקרא זה יכול. ומאחר שזה בכלל הגדר של ז"י וז"י הרי יש כאן הפטור (אף שאין הסברא העיקרית) של שנים שעשאוהו.